

Doktori (PhD) értekezés tézisei

A TANULÓRÉGIÓ – KIHÍVÁS ÉS LEHETŐSÉG

Hátrányos helyzetű régiók és kistérségek fejlesztésének tapasztalatai Magyarországon az európai uniós csatlakozás időszakában

Benke Mária Magdolna

Témavezető: Prof. Dr. Kozma Tamás

DEBRECENI EGYETEM

Humántudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2020

Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Az utóbbi évtizedekben a gyakran kiszámíthatatlan és rendkívül gyors környezeti változások egyértelművé tették, hogy az új gazdasági és társadalmi kihívásokra adott válaszokban, a problémák megoldásában egyre nagyobb szerephez kell, hogy jussanak a partneri kapcsolatok az összes érintett szereplő bevonásával, s a problémákat minél inkább a keletkezésük helyén kell megoldani, ami által felértékelődik a helyi tudás és a helyi tudásteremtés jelentősége. Új elméletek és koncepciók születtek: a tanulótársadalom, a tudástársadalom, a tudásgazdaság formációk mellett megjelent a tanulórégió (TR) koncepció, amelynek a partnerség, egy adott térségen belül a különböző szereplők közötti partneri viszony az egyik legfontosabb jellemzője, amely hozzáadott értéket teremt a szereplők számára. A TR fogalom eltérő értelmezéseinek közös elemei a párbeszéd, a partnerség, a helyi tudás jelentőségének felismerése, az innovációs folyamatok beindítása, az alulról jövő kezdeményezések, a hálózatok kialakítása és együttműködése. További hasonlóságuk, hogy a TR koncepciók az innovációs folyamatokban partnerként szinte kizárólag az egyetemeket jelölik meg, s kimarad, illetve elsikkad a koncepciókban a szakképzés és általában a középfokú oktatás és képzés (Benke 2013). Ezáltal – meglátásom szerint – ellentmondás keletkezik a koncepción belül egy nagy tömegeket érintő szakmai érdekcsoport „mellőzése” és az alulról jövő kezdeményezések szorgalmazásának szándéka között. A középfokú szakképző intézmények a térségek jóval nagyobb hányadában vannak jelen és nagyobb tömegek számára érhetőek el, mint a felsőfokú intézmények. Mellőzésükkel általánosan is, de különösen az elmaradott térségekben sérül mindaz az erő, amely a helyi tudást szeretné hasznosítani az adott térség fejlődésében (Benke 2013). Mivel az elmaradott térségekben az országos átlagot jóval meghaladja az alacsony iskolai végzettségűek aránya, ott a középfokú végzettség is relatíve magasnak számít. A helyi erők bekapcsolása a fejlesztési folyamatokba, a helyben legmagasabb iskolai végzettséggel rendelkezők bevonása és partnernek tekintése mozgósító erejű lehet a tágabb közösség irányába (Benke 2015).

Értekezésem célja kettős: egyrészt a nemzetközi szakirodalom tanulmányozásával választ keresek arra a kérdésre, hogy miért mellőzik a TR koncepciók az innovációs folyamatokban a szakképzést. Ebben segítséget nyújt a TR koncepciók területi fejlesztési folyamatokra gyakorolt hatásának vizsgálata, beleértve annak gazdasági és társadalmi vetületét is.

Lorenz és Lundvall (2006) rámutatnak, hogy a TR koncepciók között eltérés figyelhető meg az innováció értelmezésében, illetve az egyetemek és kutatóintézetek szerepének

megítélésében. A képző intézmények – mint lehetséges partnerek – tágabb körével csak azokban a megközelítésekben találkozhatunk, ahol a tanulórégiót regionális alapú fejlesztési koalícióként értelmezik (Asheim & Gertler 2005). A TR koncepciók az oktatási-képzési intézmények közül elsődlegesen az egyetemeket tekintik innovációs partnernek (Lorenz & Lundvall 2006), s kimarad, illetve elsikkad a koncepciókban a szakképzés és általában a középfokú oktatás és képzés.

Újszerű eleme disszertációmnak, hogy megkíséreltem feltárni a szakképzés mellőzésének okait (Benke 2013). Mivel kivételnek számítanak azok a kutatások, amelyek a szakképzéssel összefüggésben vizsgálják a tanulórégiók és tanulóközösségek témakörét, különösen tanulságosak voltak számomra a tanulóközösségek ausztráliai kutatásai (Kimberley 2003, Melville 2003), amelyek segítettek rávilágítani azokra a körülményekre, amelyek gátolják a szakképző intézmények partneri szerepének kialakulását a TR koncepciókban. Ezt a kérdéskört értekezésem 2. fejezetében vizsgálom.

A szakirodalomban, miközben kiemelt figyelem irányul az egyetemekre, jóval kisebb érdeklődés kíséri a tanulórégió többi szereplőjét. Ritka kivételt képeznek azok a kutatások (pl. Nyhan 2007), amelyek a helyi fejlesztések felől közelítik meg a tanulórégiók témakörét. Ugyanakkor ahhoz, hogy a TR koncepciót sikeresen át lehessen ültetni a gyakorlatba, egy adott térségben az összes szereplő közreműködése nagy fontossággal bír, azt nem lehet leszűkíteni az egyetemre, illetve a K+F tevékenységet végző intézmények körére. A menedzsment tudományokból kölcsönvett megfogalmazással élve, az új minőségnek át kell hatnia az egész rendszert, nem elég, ha csak egyes alrendszerében érvényesül. Ezért értekezésemben arra törekszem, hogy új oldalról, további szereplők felől is meg tudjam közelíteni a TR koncepciót.

Újszerűsége disszertációmnak, hogy ráirányítom a figyelmet a TR koncepció egy hiányzó elemére, *a munka világa* felől történő megközelítés fontosságára. Ennek keretében – a szakképzés mellőzése okainak feltárása mellett – további új elemekkel bővíttem a tanulórégió kutatásokat, amikor két eddig nem vizsgált tényező, a szociális partnerek és egy aktív munkaerőpiaci eszköz, a munkahelyi rotáció szerepét tanulmányozom a tanulórégióval összefüggésben. A *szociális partnerek* hagyományosan jelentős funkciót töltenek be a képzéssel kapcsolatos érdekegyeztető folyamatokban. Értekezésemben bemutatom, milyen átalakuláson megy keresztül a szociális partnerek érdekegyeztető szerepe, illetve maguk a partnerségi kapcsolatok (Benke 2001, 2016). Emellett arra törekszem, hogy a munkavállaló, a

dolgozó ember szempontjából is fel tudjak mutatni olyan tényezőt, amely fontos lehet a TR koncepcióban. Ezért vizsgálok meg disszertációmban egy módszert, amely szorosan összefügg a képzéssel és arra szolgál, hogy az alkalmazottak a munkafolyamatok minél szélesebb körét lássák át és értsék azáltal, hogy mozognak, cserélődnek („rotálódnak”) az egyes munkakörök, feladatok között. Ez a folyamat a munkahelyi rotáció, amely a humán erőforrások kezelésének egyik aktív eszköze (Ortega 2001).

Másrészt, annak mintájára, ahogy az európai regionális fejlesztési törekvések az elmaradott térségek felzárkóztatása érdekében több nagyszabású projektben a TR koncepciót tekintették modellnek, izgalmas és újszerű kutatási feladatnak tartom a hazai területfejlesztési törekvések és a tanulórégió koncepció közötti összefüggések vizsgálatát. Elméleti és korábbi empirikus kutatásaim újragondolásával megvizsgálom, hogy az uniós csatlakozási időszak hazai regionális fejlesztési elképzelései mennyiben voltak rokoníthatóak, mennyiben voltak szinkronban a TR koncepcióval, s mennyiben tudtak hozzájárulni tanulórégiók kialakulásához hazánk hátrányos régióiban és kistérségeiben. Bemutatom továbbá, hogy mennyire voltak adottak a feltételek Magyarország hátrányos kistérségeiben ahhoz, hogy tanulórégiókká váljanak. Ismertetem a kialakult helyzethez vezető okokat és körülményeket, amelyek segítették vagy gátolták a tanulórégiók megszületését a vizsgált kistérségekben, mind az elitista elméleti megközelítés, mind a hazai kistérségek fogadókészsége felől közelítve.

A szakirodalmi adatok arról tanúskodnak, hogy a tanulórégió diskurzus mellett egyre erősödő figyelem irányul mind a politika, mind a kutatások részéről a tanulóközösségekre, amelyek értelmezése szintén igen gazdag (Benke, 2014, 2015). A tanulóközösségek előtérbe kerüléséhez hozzájárult az élethosszig tartó tanulás koncepciója, az OECD és az UNESCO e témában megjelent riportjai s a rájuk épülő fejlesztések, valamint az a politikai szándék, hogy a tanulórégió terminus mellett vagy helyett egy könnyebben megragadható és kezelhető fogalommal operálhassanak a fejlesztési folyamatokban. Annál is inkább, mert az újabb európai uniós regionális fejlesztési projektek célpontjai a régiók helyett a városok és a képlékenyebb „közösségek”. A tanulórégiókon kívül ezért jelentős figyelmet szentelek értekezésemben a tanulóközösségek kutatásának. A téma megragadhatósága szempontjából hazai vonatkozásban felmerül a *kistérségi szint* tanulmányozásának igénye, amely a vizsgált csatlakozási időszakban fontos szerepet töltött be a hazai területfejlesztésben. Mivel makroszintű, országos képet szeretnék vázolni a tanulórégiók kialakulásának lehetőségéről, ezért foglalkozom disszertációmban mind a hét tervezési-statisztikai régióval, illetve mindegyik régióból egy választott hátrányos kistérséggel. Azok a jelenségek, amelyek az

összes régióban, illetve az összes vizsgált kistérségben felbukkannak, tetten érhetőek, segítenek abban, hogy általánosabb érvényű összefüggéseket és következtetéseket tudjak levonni.

Felmerül a kérdés, hogy miképpen értelmezhető a tanulórégióvá válás az elmaradott térségekben (régiókban, kistérségekben), s disszertációmban *miért ezekre a térségekre koncentrálok*. Megítélésem szerint a tanulórégióvá válás lehetőségének kérdése a hátrányos térségekben azért különös jelentőségű, mivel esetükben – tartós hatású fejlesztési eredmény érdekében – külső, támogató források igénybevételekor is nélkülözhetetlen az alulról jövő kezdeményezések szerepe, a belső erőforrások hasznosítása, a helyi tudás, a helyben élők kihasználatlan szellemi potenciájának mozgósítása, amely tényezők ugyanakkor a tanulórégió építőkövei is (Lengyel 2004, Rechnitzer 1998, Málóvics et al. 2017).

Értekezésemben az európai uniós csatlakozás időszakára koncentrálok, amely rendkívül izgalmas, várakozásokkal teli és tervezési feladatokban gazdag korszak volt. Az uniós csatlakozás, és annak révén az EU-s fejlesztési források megszerzésének lehetősége új dimenzióba helyezte az addigi hazai regionális tervezési és fejlesztési folyamatokat. Mivel a csatlakozás előtt kiemelt figyelmet kaptak a regionális elmaradottságra irányuló kutatások és az elmaradottság felszámolását célzó fejlesztések, ezeket az éveket alkalmasnak ítélem arra, hogy a tanulórégióvá válás feltételeit ebben az időszakban vizsgáljam. A 2004 óta eltelt idő elégséges volt ahhoz, hogy a csatlakozás idején született dokumentumokat új nézőpontból, új kérdések mentén kutassam.

Az alkalmazott módszerek vázolósa

A disszertációm alapját képező kutatás módszere döntően szakirodalom feldolgozás, valamint dokumentumok, tanulmányok és esettanulmányok elemzése és másodfeldolgozása adott szempontsor alapján, amely a tanulórégió koncepcióval való rokoníthatóságot, a tanulórégió koncepcióval közös elemeket keresi. A téma elméleti háttérének feldolgozásához döntően angol nyelvű szakirodalmat tanulmányoztam. Ezen kívül felhasználtam és újraértelmeztem a 2000-es években a Nemzeti Szakképzési Intézetben (NSZI) és a Nemzeti Felnőttképzési Intézetben (NFI) született önálló kutatásaim eredményeit, a vezetésemmel zajlott regionális szak- és felnőttképzési kutatásokhoz kapcsolódó záró-tanulmányaimat, s az irányításommal készített esettanulmányokat. Újragondoltam a szociális partnerek szakképzésben betöltött érdekegyeztető szerepét több országban vizsgáló kutatási záró-tanulmányomat, a kutatás keretében készült ország-tanulmányokat, továbbá a munkahelyi rotáció témában született

tanulmányomat. Saját kutatásom részeként elemeztem és adott szempontsor alapján újraértelmeztem két korábbi kutatás esettanulmányait, amelyeknek kutatásvezetője voltam, és a hozzájuk kapcsolódó záró-tanulmányaimat. Az egyik kutatás (NSZI 2002) az ország mind a hét tervezési régiójában a képzés szerepét tárta fel a regionális fejlesztési tervekben. A másik kutatás (NFI 2004) a regionális és az ágazati tervezés egymáshoz való viszonyát, s annak a hátrányos kistérségekre kifejtett hatását vizsgálta adott szempontok alapján, kistérségi esettanulmányokon keresztül. A fenti regionális képzési kutatások másodelemzésének eredményét disszertációm 4. és 5. fejezetében ismertetem.

Értekezésemben az említett regionális kutatások dokumentumait egy *szempontsor* segítségével értékelem újra, miközben a tanulórégiók legfontosabb építőelemeivel való rokonságot, hasonlóságot keresem bennük. Ily módon vállalkozom annak bemutatására, hogy az uniós csatlakozás időszakában végbement területi fejlesztések egyes elemei milyen szinten mutatnak rokonságot a TR koncepcióval. A 2002-es, régiókra irányuló, és a 2004-es kistérségi kutatás keretében készült esettanulmányokat az alábbi, négy részből álló szempontsor mentén vizsgálom. Az első rész kérdései arra irányulnak, hogy **(1.)** kik vettek részt a regionális és kistérségi fejlesztési tervek készítésében. A második rész egyetlen elemből áll, **(2.)** a tervekészítéshez rendelkezésre álló idő nagyságának megítélését járja körbe. A harmadik rész azt vizsgálja, hogy **(3.)** milyen jövőképet és milyen innovációs célkitűzéseket vázoltak fel a régiók és a vizsgált kistérségek. Végül a szempontsor negyedik része **(4.)** a tervekészítés módjával és körülményeivel, kiemelten a partneri együttműködés minőségének megítélésével foglalkozik.

A vázolt szempontsor, ha eltérő mértékben is, mind a regionális tervek, mind pedig a kistérségi tervek esetében alkalmas arra, hogy segítségével közös vonásokat keressek a vizsgált tervek és a TR koncepció között. A másodfeldolgozás része esetenként korábbi megállapításaim „felülvizsgálata” is: az új nézőpontból történt elemzés eredményeként több alkalommal kiegészítem, pontosítom azokat, mivel a másodelemzés birtokában árnyaltabban tudok megítélni és leírni egyes folyamatokat, helyzeteket, mint 15 évvel ezelőtt.

A kutatás keretében **hipotéziseket** állítottam fel. Ezek első csoportja újszerűen a munka világa felől közelít a tanulórégiók vizsgálatához. *Első hipotézisem* szerint a szakképzéssel kapcsolatos érdekeltség és presztízsprblémák nehezítik a szakképzés partneri szerepének kialakulását a TR koncepciókban. *Második hipotézisem* szerint a szociális párbeszéd intézménye, a szociális partnerek hatékony elemei lehetnek a tanulórégiók széleskörű partneri

kapcsolatainak. *Harmadik hipotézisem* úgy szól, hogy a munkahelyi rotáció javítja az alkalmazottak együttműködését, s ez által segíti a TR kialakulását. Hipotéziseim második csoportja a hátrányos térségekkel kapcsolatos. Értekezésem *negyedik hipotézise* szerint a TR koncepciók egyes elemei hasznos útmutatást indukálhatnak a hátrányos régiók és kistérségek számára az elmaradott helyzetből való kitöréshez. Értekezésem *ötödik hipotézise* korábbi kutatásaim alapján arra utal, hogy Magyarország hátrányos kistérségeiben csak korlátozottan voltak adottak a lehetőségek tanulórégiók kialakulására az uniós csatlakozás időszakában. Végül *hatodik hipotézisem* szerint a hazai területi fejlesztések csak korlátozott mértékben tudtak hozzájárulni a tanulórégióvá válás folyamatához a hazai hátrányos helyzetű régiókban és a vizsgált hátrányos helyzetű kistérségekben az uniós csatlakozás időszakában. A fenti hipotézisek mellé kutatás közben született egy *hetedik, új hipotézisem*, sejtésem, amely arról szól, hogy a tanulóközösségek jelentik a csírát a tanulórégiók születéséhez. Feltételezem, hogy tanulórégiók nem jöhetnek létre tanulóközösségek nélkül. A tanulóközösségek léte szükséges, de nem elégséges feltétele a tanulórégiók kialakulásának.

Az eredmények tézisszerű felsorolása

- Disszertációmban a munka világával kapcsolatos első kérdés mentén azt kutattam, hogy miért marad ki a *szakképzés* és általában a középfokú oktatás a TR koncepciók többségéből. Korábbi kutatásaim eredményeit (Benke 2008, 2013) érvényesnek találom ma is, amennyiben a középfokú szakképző intézmények partnerként kezelésével kapcsolatban fennállhatnak presztízs-problémák, mivel alacsony presztízssú képzési formáról van szó, ami többek között abban nyilvánul meg, hogy a szakképzést sok esetben utolsó helyen választják a fiatalok. Minél alacsonyabb a társadalmi státusza annak a munkának, amire az iskola felkészít, annál kisebb a felkészítő iskola presztízse és kibocsátott tanulói annál kiszolgáltatottabbak a munkaerőpiacon. A szakképzéssel összefüggésben az érdekeltség témája többek között az iskolafenntartást és az iskolák túlélési törekvéseit érinti. Partnerség csak *egyenlő, független, kiszámítható és megbízható* felek között alakulhat ki. A szakképzés irányításában végbemenő centralizáció, a vállalatok rövidtávú érdekeket követő magatartása és a szakképző iskolák „túlélési stratégiái” viszont nem kedveznek valódi partneri szerepek kialakulásának (Benke 2018). A gyakorlatban tovább él az a beidegződés, amely szerint a középfokú szakképzés elsődleges funkciója, rendeltetése a gazdaság (elsősorban rövid távú) igényeinek gyors kielégítése. Az ad hoc piaci követelményekből fakadó feladatok végrehajtása viszont kevés teret hagy az iskolák számára érdemi partneri szerepek megformálására. A korábbi regionális kutatási dokumentumok másodelemzése azt mutatja, hogy a szakképzéstől az *összes* vizsgált

regionális és kistérségi terv és koncepció, az összes értékelő tanulmány a munkaerőpiac rövidtávú igényeinek gyors kielégítését várta el. Más oldalról megközelítve, a szakképzés partnerként kezelését nehezítik azok a súlyos konfrontációk is, amelyek a szakképzés-politika centralizáltsága és a szakképző intézményt magába foglaló helyi tanulóközösség regionális szemlélete, illetve a munkaerőpiaci igények rövid távú és a tanulóközösséget éltető bizalom hosszú távú idősükséglete között feszülnek (Melville 2003, Kimberly 2003). Szignifikáns ellentét húzódik a szakképzési iskolákhoz fűződő piaci kényszerek, követelmények és a közösséghez való kapcsolódás igénye között, amely nem jár együtt mérhető, rövidtávú megtérüléssel. Mivel e sokrétű körülmények miatt akadályokba ütközik a szakképzést érdemi partnerként kezelni, igazoltnak vélem azon *hipotézisemet*, mi szerint *a szakképzéssel kapcsolatos érdekeltségi és presztízsproblémák nehezítik a szakképzés partneri szerepének kialakulását a tanulórégió koncepciókban*. Valójában, a kutatás folyamán megismert új összefüggésekkel az eredeti hipotézis igazolásának „túlteljesítése” következett be. Ami azt is jelenti, hogy a szakképzés partnerségének elmaradása mögött mélyebb gazdasági okok húzódnak meg, mint ahogy azt az eredeti hipotézisben megfogalmaztam.

- A munka világával kapcsolatos második kérdésem mentén nemzetközi kitekintéssel megvizsgáltam a *szociális partnerek* szerepét a munkával kapcsolatos képzés érdekegyeztetési folyamatában. Arra a következtetésre jutottam, hogy a szociális partnerek mind hagyományos érdekegyeztető szerepükkel, mind formálódó, új alapokon nyugvó szerepvállalással erősíthetik a partnerséget, a párbeszédet egy adott térség több meghatározó aktora között. Annak ellenére, hogy egyelőre nem körvonalazódik tisztán, hogy milyen változásokat fog eredményezni a szociális partnerségben az elmozdulás szándéka a nyitottabb koordináció, a mélyebb társadalmi beágyazódás, a valódi önkéntesség és a nyíltabb, őszintébb kommunikáció irányába, úgy gondolom, hogy akár a hagyományos, akár pedig egy átalakuló, nyitottabb szociális partnerség pozitívan tudja befolyásolni a tanulórégióvá válás folyamatát. Ezért *hipotézisem*, miszerint *a szociális párbeszéd intézménye, a szociális partnerek hatékony elemei lehetnek a tanulórégiók széleskörű partneri kapcsolatainak*, s ez által a szociális partnerség pozitív szerepének feltételezése a tanulórégió kialakulásában igazolást nyert.

- A munka világával kapcsolatos harmadik kérdésem a *munkahelyi rotációra* vonatkozott. A szakirodalom tanulmányozása arra a felismerésre vezetett, hogy a munkahelyi rotáció módszere segíti a munkafeladatok szélesebb körű átlátását és ez által támogatja az eredményesebb együttműködést és partnerséget az alkalmazottak között. A munkahelyi rotáció során az alkalmazottak explicit és implicit tudása, tájékozottsága, felkészültsége, látóköre oly módon bővül, hogy annak eredményeképpen felelősségteljesebb partnerségi

kapcsolat tud kialakulni körükben. Ezt a felelősségteljes partneri viszonyt, illetve a munkahelyi rotáció által nyert magasabb szintű tudást olyan tényezőknek tekintem, amelyek komoly segítséget jelenthetnek a tanulórégiók kialakulásának folyamatában. Ezért úgy vélem, hogy előzetes *hipotézisem a munkahelyi rotációnak a tanulórégió építéséhez való pozitív hozzájárulását* tekintve igazolódott.

- A hátrányos régiókkal és kistérségekkel kapcsolatban megvizsgáltam, hogy segítheti-e fejlődésüket a tanulórégió koncepció. A tanulórégió koncepció azáltal, hogy hangsúlyozza az alulról jövő kezdeményezések révén a saját erőből való fejlődést, a belső erőforrások hasznosítását, a helyi tudás és a helyben élők kihasználatlan szellemi potenciájának mozgósítását, példát mutat a hátrányos térségek számára a kiemelkedésre. Korábbi regionális kutatásaim másodelemzése azt bizonyítja, hogy a fejletlenebb hazai régiókban különös hangsúlyt kapott a tanulórégió koncepciók egyik fontos építőköve, a belső erőforrások hasznosítása. A külső forrásokban nem bővelkedő régiók igyekeztek maximálisan (de legalábbis a korábbiaknál jóval hatékonyabban) kiaknázni belső adottságaikat, belső erőforrásaikat. A TR koncepció ugyanakkor a párbeszéd és a partnerség jelentőségének kiemelésével ráirányítja a figyelmet arra a tényezőre, melynek kultúrája hiányzik a hazai fejlesztési gyakorlatból, ám amelynek erősítése nélkül a hátrányos kistérségek nem tudnak hatékonyabban fellépni saját érdekeik védelmében. Ezzel *igazolódott azon hipotézisem, miszerint a TR koncepciók egyes elemei hasznos útmutatást vázolhatnak a hátrányos régiók és kistérségek számára az elmaradott helyzetből való kilábaláshoz.* A hazai vizsgálati eredmények rokonságot mutatnak több, a külföldi szakirodalomban fellelhető példával. Nyhan (2007) egyértelműen jelzi a partnerség kérdésének kulcsfontosságát a tanulórégió koncepciók valóságba ültetési próbálkozásainál. Másrészt, amint Woolcock (1998) rámutat, a tanulórégió koncepció azért vonzó a tervezők és a politikusok számára, mert egyszerre ígér gazdasági növekedést, munkahelyteremtést és társadalmi kohéziót, s különösen azon régiók számára jelent választ a kihívásokra, amelyek gyenge területi kompetenciákkal rendelkeznek.

- Kutatásom következő kérdése arra irányult, hogy mennyiben voltak adottak a lehetőségek tanulórégiók kialakulására Magyarország hátrányos kistérségeiben az uniós csatlakozás időszakában. A korábbi kutatások másodelemzése megerősítette a 2000-es évekből származó tapasztalatokat (Benke 2005) arra az eredményre jutottam, hogy a vizsgált hátrányos kistérségekben csak igen szűk korlátok között voltak adottak a feltételek tanulórégiók kialakulására az uniós csatlakozás időszakában. Hiányzott az erről szóló tudás, a tanulórégió mint modell és gyakorlat jelentősége a társadalom széles rétegei számára ismeretlen maradt. Mindezek mögött elsősorban ismerethiány, másodsorban szemléleti és érdekeltségi problémák

húzódttak meg. Nem kedvezett a tanulórégió modell meghonosodásának a bizalom és a partnerség rendkívül alacsony színvonala, s ugyancsak ellene hatott az érdekérvényesítő képesség általánosan alacsony, a hátrányos kistérségekben különösen alacsony szintje. A vizsgált hátrányos kistérségekben az eredményes tervezés megvalósítását a problémaként általuk első helyen említett pénzügyi források hiánya, a kistérségben élő emberek fásultsága, kiábrándultsága, a munkaképes korú lakosság elvándorlása is nehezítette. Ezzel igazolást nyert az a *hipotézisem*, miszerint *Magyarország hátrányos kistérségeiben csak korlátozottan voltak adottak a lehetőségek tanulórégiók kialakulására az uniós csatlakozás időszakában.*

- Értekezésem utolsó, hatodik kutatási kérdésétől vezetve arra kerestem a választ, hogy mennyiben segítették a hazai területi fejlesztések a tanulórégióvá válást a hátrányos régiókban és a vizsgált hátrányos helyzetű kistérségekben az uniós csatlakozás időszakában. A korábbi kutatási dokumentumok másodelemzése arra az eredményre vezetett, hogy a TR koncepció két nagyon fontos eleme, nevezetesen az alulról jövő kezdeményezések beépítése a helyi tervekbe és a széleskörű társadalmi párbeszéd megkövetelése, megjelent a vizsgált tervezési folyamat metodikájában, ám mindkettő csak korlátozottan érvényesülhetett, s nem segítették a tanulórégiók kialakulását. Így a vizsgált területfejlesztési törekvések nem tudtak hozzájárulni ahhoz, hogy a hátrányos régiók és kistérségek helyzete érdemlegesen javuljon. *Összefoglalóan*, a kistérségek szintjén számos tényező nehezítette eredményes tervezési folyamat kialakulását, amely segíthette volna a tanulórégióvá válást. A másodelemzés eredménye alapján 15 évvel a korábbi kutatás után úgy vélem, hogy a háttérben összetett (közgazdasági, szociálpszichológiai) okok húzódtak meg. A képzetlenebb helyi szereplők tanfolyami képzése csak kis részben tudta volna mérsékelni a hiányosságokat. A másodelemzés eredménye összhangban van a szakirodalomból ismert azon tétellel, miszerint a hátrányos kistérségekben a külső szakértők által kívülről „exportált” explicit tudás a helyi hallgatólagos tudás nélkül elveszíti értelmét, ezért a legkiválóbb fejlesztési elképzelések is kudarcra lehetnek ítélve a helyi hallgatólagos tudásbázis feltérképezése és aktivizálása hiányában (Lengyel 2004), ezért a hátrányos kistérségek fejlesztéséhez nélkülözhetetlen a helyben élők érdemi részvétele a tervezési folyamatban. S miután ez a vizsgált kistérségek esetében nem történt meg, ezért a fejlesztésükre készített tervek sem lehettek sikeresek. Az értekezés írásakor úgy gondolom, hogy a probléma végső mozgatórugója és fenntartója a haszonelvű gazdaság szemlélet, amelynek hatásaival az átvett uniós tervezési metodika nem foglalkozott. A fent leírtakkal bizonyításra talált *hipotézisem*, miszerint *a hazai területi fejlesztések csak korlátozott mértékben tudtak hozzájárulni tanulórégiók születéséhez a*

hátrányos régiókban és a vizsgált hátrányos helyzetű kistérségekben az uniós csatlakozás időszakában.

Összegésképpen megállapítom, hogy a vizsgált hátrányos régiókban és kistérségekben sem a regionális fejlesztési tervek, sem a helyi társadalmak állapota nem tette lehetővé az érdemi elmozdulást a tanulórégió irányába az uniós csatlakozás időszakában. Az egyik legsúlyosabb problémát véleményem szerint az jelentette, hogy a kistérségi tervezés résztvevői nem ismerték fel a jelentőségét annak, hogy – addig soha nem tapasztalt – lehetőséget kaptak a helyi fejlesztések alakítására. Egyfelől az uralkodó utilitárius, haszonelvű gazdaság szemlélet, másrészt a hagyományainktól, kultúránktól idegen és újszerű feladatra, a helyi társadalom fejlesztési módjának közös kigondolására való társadalmi felkészületlenség utólag részben magyarázatot ad a kistérségi tervezési kudarckokra.

A szakirodalomból ismert a tervezésben a szélesebb társadalmi részvétel megvalósítása érdekében az ún. részvételi, közösségi tervezés (Faragó, 2005). Kutatási tapasztalataim szerint Magyarországon ehhez a vizsgált időszakban nem álltak rendelkezésre a feltételek. Feltételezem, hogy elmozdulást a *képességszemlélet* alapján működő területi fejlesztés jelenthetne, amely a társadalmi problémák iránt jóval érzékenyebb alternatívát vázol fel, mint a haszonelvű gazdaságfilozófia. Ennek a témának a vizsgálata azonban meghaladta disszertációm kereteit, ezért a jövőben fontos kutatási témaként jelölöm meg a tanulórégió téma és a képességszemlélet összekapcsolásának lehetőségét, a képességszemlélet alapú fejlődés lehetőségeinek tanulmányozását a hátrányos térségekben.

- Utolsó, a kutatás közben született, 7. hipotézisétemet logikai sejtésnek tekintem. A TR téma kutatása során arra a következtetésre jutottam, hogy a tanulóközösségek jelenthetik a kiindulópontot, a csírat a tanulórégiók születéséhez. Tanulórégiók nem jöhetnek létre tanulóközösségek nélkül, a tanulóközösségek léte szükséges, de nem elégséges feltétele a tanulórégiók kialakulásának. Logikai alapon belátható, hogy azok az elvárások, amelyek a tanulórégiókkal szemben a politika szintjén megfogalmazódnak, nem teljesülhetnek mezo- illetve makroszinten, ha nem épülhetnek a mikro-szinten megjelenő sikeres társadalmi partnerségekre. Az egyes tanulóközösség típusok változó mértékben tudnak hozzájárulni a tanulórégiók kialakulásához. Feladataikat, kihívásaikat tekintve a „helyhez kapcsolódó tanulóközösségek” állnak legközelebb a TR koncepciójához. Más oldalról, a tanulórégió koncepció azt a szellemiséget erősíti, miszerint a problémákat helyben lehet és kell felismerni és megérteni, az összefogásnak irányt mutató közös jövőképet helyben, széles összefogással

lehet és kell megálmodni, s a partnerséget is helyben kell elkezdni építeni. Ebből logikailag következik, hogy a tanulórégió nem működik helyi közösségek nélkül, feltételezi azok meglétét, azokból merít, azokra épül. A sejtést a logika szintjén igazoltnak vélem, gyakorlatban egy sikeres tanulórégió kisebb regionális egységeinek, tanulóközösségeinek kutatásával lehet közelebb jutni teszteléséhez. Ennek gyakorlati kipróbálása meghaladta értekezésem kereteit, azonban izgalmas jövőbeli kutatási feladatnak gondolom.

Nyilvántartási szám: DEENK/368/2019.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Benke Mária Magdolna
Neptun kód: P2TR4J
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10064362

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvek (3)

1. **Benke, M. M.:** A regionális és az ágazati tervezés kapcsolata a hátrányos helyzetű térségekben. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 129 p., 2005. (Felnőttképzési Kutatási Füzetek, ISSN 1787-6982 ; 4.)
2. **Benke, M. M.,** Brandstätter, G., Csabina, Z., Erdei, G., Imre, A., Kámán, I., Pála, K., Velkey, G., szerk. **Benke, M. M.:** A képzés helye és szerepe a régiók fejlesztési terveiben. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Budapest, 261 p., 2002. ISBN: 9639382485
3. Artner, A., Bassa, Z., **Benke, M. M.,** Györgyi, Z., Ladó, M., Pásztor, M., Semjén, A., Simonyi, Á., Vámos, D., Zádor, M., szerk. **Benke, M. M.:** A szociális partnerek szerepe a szakképzésben. Nyolc Európai Unió ország tapasztalata. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 271 p., 2001. ISBN: 9639382191

Idegen nyelvű, hazai könyvek (1)

4. Szerk. Kozma, T., **Benke, M. M.:** Learning Regions: Hungarian Educational Research Journal, Vol. 4 (2014) No. 3. Debrecen University Press, Debrecen, 110 p., 2014.

Idegen nyelvű, külföldi könyvek (1)

5. Simonics, I., Molnár, G., **Benke, M. M.,** Kovanecz, I.: The VET System in Hungary. Sibi Publishing House for Specialized Publications, Sofia, 72 p., 1997. (National Observatory Country Report) ISBN: 954815076X

Magyar nyelvű könyvrészletek (11)

6. **Benke, M. M.:** Gondolatok a tanuló régió kutatás elméleti kérdéseiről: A regionális ellenállóképesség és rugalmasság, a reziliencia jelentősége a tanuló régió kutatás szemszögéből.
In: A tanulás új útjai. Szerk.: Mrázik Julianna, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 634-646, 2017. ISBN: 9786155657016

7. **Benke, M. M.:** Néhány gondolat a tanuló régiók, tanuló városok, tanuló közösségek elméleti vitakérdéseire.
In: Felsőoktatási kihívások : Alkalmazkodás stratégiai partnerségben. Szerk.: Fodorné Tóth Krisztina, "MELLearn - Felsőoktatási Hálózat az Életen át tartó tanulásért" Egyesület, Pécs, 180-194, 2016. ISBN: 9789638887870
8. **Benke, M. M.:** Szakképzéssel kapcsolatos régi és új partnerségek a 21. Században.
In: Oktatás és fenntarthatóság. Szerk.: Fehérvári Anikó, Juhász Erika, Kiss Virág Ágnes, Kozma Tamás, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 405-414, 2016, (HERA évkönyvek, ISSN 2064-6755 ; 3.) ISBN: 9789631255423
9. **Benke, M. M.:** A tanuló közösségekről.
In: Tanuló régiók Magyarországon : Az elmélettől a valóságig. Írták: Kozma Tamás és munkatársai, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 62-74, 2015, (Régió és oktatás, ISSN 2060-2596 ; 11.) ISBN: 9789633184721
10. **Benke, M. M.:** Szakképzés: III. Helyi szint.
In: Tanuló régiók Magyarországon : Az elmélettől a valóságig. Írták: Kozma Tamás és munkatársai, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 133-141, 2015, (Régió és oktatás, ISSN 2060-2596 ; 11.) ISBN: 9789633184721
11. **Benke, M. M.:** Tudományos előzmények.
In: Tanuló régiók Magyarországon : Az elmélettől a valóságig. Írták: Kozma Tamás és munkatársai, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 13-18, 2015, (Régió és oktatás, ISSN 2060-2596 ; 11.) ISBN: 9789633184721
12. **Benke, M. M.:** A tanuló régióktól a tanuló közösségekig.
In: Tanuló közösségek, közösségi tanulás : A tanuló régió kutatás új eredményei. Szerk.: Juhász Erika, CHERD, Debrecen, 51-70, 2014, (Régió és oktatás, ISSN 2060-2596 ; 10.) ISBN: 9789634737063
13. **Benke, M. M.:** A tanuló régió - Kihívás és lehetőség.
In: Iskola a társadalmi térben és időben 2011-2012. Szerk.: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia, PTE "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Isk., Pécs, 200-210, 2013, (ISSN 2062-1558)
14. **Benke, M. M.:** A kutatás legfontosabb eredményei.
In: A képzés helye és szerepe a régiók fejlesztési terveiben.. Szerk.: Benke Magdolna, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 240-261, 2002. ISBN: 9639382485
15. **Benke, M. M.:** A szociális partnerek szerepe a szakképzésben az Európai Unió nyolc országában. A kutatás legfontosabb eredményei és tanulságai.
In: A szociális partnerek szerepe a szakképzésben : Nyolc Európai Unió ország tapasztalata. Szerk.: Benke Magdolna, Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 237-270, 2001. ISBN: 9639382191

16. **Benke, M. M.:** A szociális partnerség és a vállalati képzés a szakképzéskutatások tükrében.
In: Szakszervezeti Stratégiai Tanulmányok. Szerk.: Hanti Erzsébet, Kovács Nándor, Pásztor Miklós, A hat magyarországi szakszervezeti konföderáció, Budapest, 94-112, 2001. ISBN: 9630024423

Idegen nyelvű, hazai könyvrészletek (1)

17. **Benke, M. M.:** The missing partner - Vocational education and training for learning regions and learning communities.
In: Learning cities and culture working together. Ed.: Balázs Németh, University of Pécs (PTE) : House of Civic Communities (Civil Közösségek Háza, CKH), Pécs, 9-20, 2019. ISBN: 9789634293972

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészletek (3)

18. **Benke, M. M.:** Theoretical background (in: chapter 4: Learning regions for resilience in Hungary: challenges and opportunities).
In: Resilience, Crisis and Innovation Dynamics. Ed.: Tüzin Baycan, Hugo Pinto, Edward Elgar Publishing, London, 68-73, 2018. ISBN: 9781786432186
19. **Benke, M. M.:** New and Old Partnerships Targeting VET in the 21st Century.
In: Crossing Boundaries in Vocational Education and Training: Innovative Concepts for the 21st Century.. Eds.: Michael Gessler, Larissa Freund, University of Bremen, Bréma, 128-133, 2015, (Evaluate Europe Handbook Series, ISSN 1861-6828 ; 6.)
20. **Benke, M. M.:** Towards Innovative Apprenticeship: The Evaluation of the Development of Integrated Regional VET Centres in Hungary.
In: Rediscovering Apprenticeship. Ed.: Erica Smith, Felix Rauner, Springer, Dordrecht, Heidelberg, London, New York, 75-89, 2010, (Technical and Vocational Education and Training ; 11.) ISBN: 9789048131150

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (6)

21. **Benke, M. M.:** Gondolatok a tanuló közösségek kutatásához.
Kultúra és közösség. 10 (2), 5-15, 2019. ISSN: 0133-2597.
DOI: <http://dx.doi.org/10.35402/kek.2019.2.1>
22. **Benke, M. M.:** A tanuló közösségek és a szakképzés.
Educatio. 25 (2), 184-197, 2016. ISSN: 1216-3384.
23. **Benke, M. M.:** A tanuló régiók, a tanuló közösségek és a szakképzés.
Szakk. Szle. 19 (3), 5-21, 2013. ISSN: 0237-2347.
24. **Benke, M. M.:** Gondolatok a hazai szakképzési és felnőttképzési kutatások olvasása közben.
Szakk. Szle. 25 (2), 189-215, 2009. ISSN: 0237-2347.

25. **Benke, M. M.:** Összegző vizsgálat a hazai szak- és felnőttképzési kutatások és fejlesztések helyzetéről.

Felnőttképzés. 6 (4), 6-11, 2008. ISSN: 1785-1858.

26. **Benke, M. M.:** Regionális szakképzési kutatások üzenete.

Szakk. Szle. 4, 293-327, 2008. ISSN: 0237-2347.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

27. **Benke, M. M.:** The Spatial Frame of Lifelong Learning: Learning Regions, Learning Cities, Learning Communities.

Hung. Educ. Res. J. 5 (4), 79-86, 2015. ISSN: 2062-9605.

DOI: <http://dx.doi.org/10.14413/herj.2015.04.07>.

28. **Benke, M. M.:** The Learning Region - Preface.

Hung. Educ. Res. J. 4 (3), 1-7, 2014. ISSN: 2062-9605.

DOI: <http://dx.doi.org/10.14413/herj.2014.03.01>.

29. **Benke, M. M.:** New regional institutions for the development of vocational education and lifelong learning in Hungary.

Felnőttképz. Szle. 3 (1), 122-132, 2009. ISSN: 1789-3569.

Idegen nyelvű konferencia közlemények (4)

30. **Benke, M. M.:** Vocational education and training, the contested partner in innovation projects: Questions and remarks.

In: Trends in vocational education and training research : Proceedings of the European Conference on Educational Research (ECER), Vocational Education and Training Network (VETNET). Ed.: Barbara E. Stalder, Christof Nägele, VETNET, Bern, 77-84, 2019. ISBN: 9781690723233

31. Lassnigg, L., Deitmer, L., **Benke, M. M.**, Hauschildt, U., Tacconi, G., Perini, M.: Problems of VET governance and scope for improvement - a comparative view.

In: Trends in vocational education and training research : Proceedings of the European Conference on Educational Research (ECER), Vocational Education and Training Network (VETNET). Ed.: Christof Nägele, Barbara E. Stalder, VETNET, Bern, 208-217, 2018. ISBN: 9781723598005

32. **Benke, M. M.:** Quality Assurance in the Regional Integrated Vocational Training Centers in Hungary.

In: Innovative Apprenticeships. Promoting Successful School-to-Work Transitions. Conference Proceedings. Eds.: Felix Rauner, Erica Smith, Ursel Hauschildt, Helmut Zelloth, LIT Verlag, Berlin, 265-268, 2009. ISBN: 9783643103673

33. **Benke, M. M.:** The Evaluation of the Development of Integrated Regional VET Centres in Hungary.
In: Conference Proceedings International Network on Innovative Apprenticeship Situated Competence Development through Innovative Apprenticeships The Role Of Different Stakeholders. Ed.: Peter Schlögl, Felix Rauner, Philipp Grollmann, Erica Smith, University of Bremen, Bremen, 47-53, 2008. ISBN: 978388722695X

Magyar nyelvű absztrakt kiadványok (5)

34. **Benke, M. M.:** Az egyetemisták szerepe a közösségfejlesztő mozgalmakban és a tanuló közösségek kialakulásában.
In: Oktatás, gazdaság, társadalom: HuCER 2018 : absztraktkötet, Magyar Nevelés-és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 26, 2018. ISBN: 9786155657047
35. **Benke, M. M.:** A regionális ellenállóképesség és rugalmasság, a resiliencia a tanuló régió kutatás szemszögéből.
In: A tanulás új útjai : HUCER 2016 Absztrakt kötet, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 16, 2016.
36. **Benke, M. M.:** Párbeszéd és partnerség a középfokú szakképzésben.
In: XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia. Oktatás és nevelés - gyakorlat és tudomány: tartalmi összefoglalók. Szerk.: Buda András, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Debrecen, 239, 2014. ISBN: 9789634737421
37. **Benke, M. M.:** A tanuló régióktól a tanuló közösségekig.
In: Változó életformák - régi és új tanulási környezetek : Absztraktkötet. Szerk.: Bárdos Jenő, Kis-Tóth Lajos, Racsko Réka, Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Tudományos Bizottság, Budapest, 169, 2013. ISBN: 9786155250323
38. **Benke, M. M.:** Néhány fontosabb tendencia a munkahelyi tanulásban: nemzetközi kitekintés alapján.
In: Neveléstudomány - integritás és integrálhatóság : inter- és multidiszciplináris szemlélet, többnyelvűség, multikulturalitás az oktatás és nevelés elméletében és gyakorlatában : program, tartalmi összefoglalók : IX. Országos Neveléstudományi Konferencia : Veszprém, 2009. november 19-21.. Szerk.: Bárdos Jenő, Sebestyén József, Pannon Egy., Veszprém, 91-92, 2009.

Idegen nyelvű absztrakt kiadványok (2)

39. **Benke, M. M.:** Vocational education and training, the contested partner in innovation projects.
In: Prevenció, intervenció és kompenzáció: korszerű neveléstudományi módszerekkel a korai iskolaelhagyás ellen, Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete, Budapest, 21, 2019.
ISBN: 9786155657078
40. **Benke, M. M.:** Lifelong Learning at Regional Level: Opportunities and Barriers for the Declining Micro-Regions in Hungary.
In: Lifelong Learning in the City - Region, [University of Pécs], [Pécs], 23-24, 2007.

További közlemények

Magyar nyelvű könyvek (6)

41. Kiss, A., Bod, E., Dezsériné Major, M., Ilyés, M., Knáb, M., szerk. **Benke, M. M.**: A feldolgozóipari, építőipari, kereskedelmi és szolgáltató mikroállalkozások részére indított állami finanszírozású (felnőtt)képzési pályázati programok tapasztalatainak felmérése és a továbblépés lehetőségei. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 116 p., 2006. (Felnőttképzési Kutatási Füzetek, ISSN 1787-6982 ; 11.)
42. Cserné, A. G., Fodor, I., Koltai, D., Kövesi, G., Kövesi, J., Muity, G., Nemeskéri, Z., Szép, Z., Vámosi, T., Váradi, Á., szerk. **Benke, M. M.**: A felnőttek foglalkoztathatóságának növelésére irányuló, komplex képzési modellek. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 236 p., 2006. (Felnőttképzési Kutatási Füzetek, ISSN 1787-6982 ; 13.)
43. Szentiványi, T., Szentiványi, Z., Nagy, J., Entz, D., szerk. **Benke, M. M.**: A kistérségek egyes foglalkoztatási és képzési jellemzőinek térinformatikai megjelenítése. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 137 p., 2006. (Felnőttképzési Kutatási Füzetek, ISSN 1787-6982 ; 16.)
44. Németh, J., Németh, K., Mányoki, Z., Szép, Z., szerk. **Benke, M. M.**: A szakképzési hozzájárulási rendszer elemzése. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 253 p., 2006. (Felnőttképzési Kutatási Füzetek, ISSN 1787-6982 ; 14.)
45. Kalmár, S., Alpár, G., Keszi, A., Ábrahám, B. B., Szabó, G., szerk. **Benke, M. M.**: Képzési programok bővíthetősége mikroállalkozásoknak. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, 116 p., 2006. (Felnőttképzési kutatási füzetek, ISSN 1787-6982 ; 12.)
46. **Benke, M. M.**, Forray, R. K., Kozma, T.: Adatok és elgondolások az oktatás fejlesztési koncepciójához. Oktatókutató Intézet, Budapest, 34 p., 1990. (Kutatás közben, ISSN 0865-4409)

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

47. **Benke, M. M.**: Oktatási stratégia a RÁBÁ-nál.
In: Vállalati törekvések a szakmunkásképzés korszerűsítésére / Révész Sándor, Gyekiczky Tamás, Karácsony András, Benke Magdolna ; szerk: Gyekiczky Tamás, Oktatókutató Intézet, Budapest, 36-56, 1985. ISBN: 9634040233

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészletek (1)

48. **Benke, M. M.**: Hlavní tendence ve vývoji systémů firemního vzdělávání v Maďarsku na přelomu tisíciletí.
In: Pracoviště Jako Prostor K Učení. Ed.: Petr Novotný, Masarykova univerzita, Brno, 77-85, 2008. ISBN: 9788021049185

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

49. **Benke, M. M.:** Gondolatok a tanoncképzésről és a duális szakképzésről.

Szakk. Szle. 27 (2), 79-84, 2011. ISSN: 0237-2347.

50. **Benke, M. M.:** A szakmunkásképzési alap.

Szakk. Szle. 1 (1), 23-32, 1985. ISSN: 0237-2347.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

51. **Benke, M. M.:** A munkatapasztalat növekvő szerepe a fiatalok szakmai felkészülésében.

Szakk. Szle. 4, 447-450, 1999. ISSN: 0237-2347.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudományometriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2019.11.07.

